

слоў, напісанне якіх вызначаецца ў слоўнікавым парадку, злучэнне йо захоўваецца, напрыклад: <i>Агайо, Гюйó, Нью-Йóрк</i> і інш.	перадаецца ётаванымі галоснымі, як і ў словах уласнабеларускіх: на пачатку слова: <i>Ёфе, Нью-Ёрк</i> ; пасля галоснага ў сярэдзіне слова: <i>маёр, маярат, маянэз, раён, Аюнскі</i> ; пасля галоснага на канцы слова: <i>фае, секвоя, Мая, папая</i> .

Умоўныя скарачэнні

Правілы–1959 – Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі. Зацверджаны Акадэміяй навук БССР і Міністэрствам асветы БССР. – Мн.: Выд-ва Акадэміі навук БССР, 1959. – 160.

Правілы–2008 – Правілы беларускай арфаграфіі і пунктуацыі : зацверджаны Законам Рэспублікі Беларусь ад 23 ліпеня 2008 г. №430-З. – Мн. : Нац. Цэнтр прававой інфарм. Рэсп. Беларусь, 2008. – 144 с.

А.А. Радзевіч

КОМПЛЕКСНЫ АНАЛІЗ ТЭКСТУ Ў КАНТРОЛЬНАЙ РАБОЦЕ ДЛЯ СТУДЭНТАЎ-ЗАВОЧНІКАЎ

Праверка кантрольнай работы выявіла пэўныя недахопы ў падрыхтоўцы студэнтаў-завочнікаў да тэмы “Тэкст” і “Складанае сінтаксічнае цэлае”. Значныя для цэльнага асэнсавання курса “Сінтаксіс сучаснай беларускай мовы”, гэтыя раздзелы патрабуюць удумлівага, свядомага падыходу, а не механічнага запаўнення прапанаваных у практычнай частцы ўзорных мадэляў.

Асноўная мэта, якая ставіцца перад студэнтамі, – замацаванне набытых на лекцыйных занятках і пры самастойнай падрыхтоўцы тэарэтычных ведаў і іх практычная рэалізацыя. Неабходна памятаць, што для разгляду і апісання прапануецца мастацкі тэкст – з’ява выключная, адметная на ўсіх узроўнях яго (тэксту) арганізацыі. “Запаўненне” пазіцый схемы комплекснага аналізу дае магчымасць у большай ці меншай ступені ацаніць, наколькі студэнт засвоіў праграмны матэрыял. Аднак без глыбокага пранікнення ў сутнасць характар мастацкай тэкставай прасторы, без зацікаўленага погляду студэнта-філолага ўсё гэта ператвараецца ў механічную канстатацыю граматыка-сінтаксічных фактаў.

У гэтым выпадку студэнтам можна параіць форму не пытанняў–адказаў на іх (*сувязь – ланцужковая, сродкі сувязі – лексічныя* і г.д.), а жанр своеасаблівага лінгвістычнага сачынення, дзе будуць бачныя спецыфіка арганізацыі тэксту, яго прагматычная мадэль, асаблівасці семантыкі, эстэтычная канцэпцыя аўтара тэксту, характар асэнсавання тэксту студэнтам. Пры гэтым усё павінна быць пададзена цэльна, калі кожная з пазіцый утварае толькі асобнае звяно ў гарманічным адзінстве аналізу мастацкага (!) тэксту.

Прапанаваная для лінгвістычнага апісання схема (апісанне характару інфармацыі, формы арганізацыі і перадачы інфармацыі, адлюстраванне структурнага ўвасаблення зместу і члінімасці тэксту, пошукі тэматычнай еднасці і магчымай мікратэмнай градацыі, характарыстыка камунікатыўнай арганізацыі тэксту, сродкаў сувязі і механізму яе рэалізацыі ў тэксце), на нашу думку, дае магчымасці праявіць сябе ў двух асноўных якасцях: даследчыка-мовазнаўцы, які скрупулёзна даследуе тканіну мастацкай прасторы пра дамапозе

лінгвістычных механізмаў, і магчымага адрасанта, які спрабуе асэнсаваць эстэтыку, філасофію, культуру ў вербалізаванай мадэлі мастацкага твора, ацаніць іх значнасць і якасны ўзровень.

Задача складаная, і разам з тым удзячная, асабліва калі прапанаваны для аналізу тэкст патрабуе максімальнага праяўлення вопыту адрасанта-лінгвіста. Пры падборы практычнай часткі мы арыентаваліся на тэксты менавіта такога характару. Напрыклад:

АКНО

Вока хаты, акно спакон веку ўзіраецца ў свет, і свет спакон веку ўзіраецца ў акно. І таму яно заўсёды старое, як сама хата, і новае, як сам свет.

Акно выводзіць хату ў кантэкст наваколля, пераконваючы яе, што тое “кіно”, якое яно ёй паказвае, мае да яе нейкае – і мо не малое – дачыненне.

Акно акантавана каробкаю, перахрышчана рамаю, аздоблена ліштвою, абгрунтавана падаконнікам і ўзаконена аканіцай.

За акном, па двары, ходзіць конь. На акне стаіць вазон з кветкамі.

Над акном, у куце, узвышаецца ікона. (А. Разанаў)

У прагматычным плане тэкст характарызуецца сінкрэтычнасцю: характар інфармацыі, змешчанай у ім, з’яўляецца адначасова і змястоўна-фактуальным, і змястоўна-канцэптואльным, і змястоўна-падтэкставым (сітуацыйна-асацыятыўным)³.

Аснову, фактуальны змест (паведамленне пра звычайныя факты, падзеі, працэсы, якія адбываюцца рэальна і адлюстраваны ў тэксце) складаюць значэнні асобных слоў, словазлучэнняў, выказванняў – *свет, век, акно, наваколле; акно акантавана, ходзіць конь, стаіць вазон з кветкамі, узвышаецца ікона.*

Аднак гэта толькі паверхневая структура, і адпаведны зместавы ўзровень не з’яўляецца дамінуючым. Аўтарскае асэнсаванне свету і адносінаў у ім паміж рэальнымі прадметамі, фактамі, падзеямі, працэсамі складае сутнасць змястоўна-канцэптואльнай інфармацыі гэтага тэксту, яго пазнавальна-эстэтычную функцыю. У гэтым праяўляецца глыбінны змест тэксту. Акно не проста элемент архітэктурнай канструкцыі, якая, дарэчы, набывае канцэптואльнае, вобразнае асэнсаванне. Гэта ўсведамленне і адпаведнае адлюстраванне непадзельнасці, непарыўнасці чалавека і свету, чалавека і таго, што створана ім, калі не толькі чалавек углядаецца ў свет, але і свет з цікавасцю назірае за чалавекам праз акно. Асноўнымі сродкамі канцэптואлізацыі інфармацыі з’яўляюцца метафара, параўнанне, гукапіс, гукавая гармонія (*вока хаты, акно ўзіраецца ў свет; свет ўзіраецца ў акно; акно паказвае “кіно; акно перахрышчана рамаю; акно акантавана каробкаю; акно абгрунтавана падаконнікам; акно ўзаконена аканіцай*).

Сімволіка тэксту (*Акно перахрышчана рамаю – Над акном, у куце,*

³ Гэты аспект разгледжаны намі ў папярэднім публікацыі: Радзевіч, А.А. Аналіз характару інфармацыі ў тэксце / А.А. Радзевіч // Працы кафедры сучаснай беларускай мовы / пад рэд. А.Я. Міхневіча. – Мінск, 2008. – Вып. 7. – С. 146–148.

узвышаецца ікона), асаблівасці структурнай арганізацыі спараджаюць у цэлым дадатковы змест – змястоўна-падтэкставую сітуацыйна-асацыятыўную інфармацыю. Зямное і касмічнае, простае і ўзвышанае – усё гэта ўвасоблена ў чалавеку і павінна гарманічна спалучацца. Праз гэта мы ўспрымаем свет, а свет “узіраецца” ў нас: *За акном, па двары, ходзіць конь. На акне стаіць вазон з кветкамі. Над акном, у куце, узвышаецца ікона.*

Своеасаблівасці зместу добра адпавядае форма арганізацыі і перадачы інфармацыі – апісанне з элементамі разважання (*І таму яно [акно] заўсёды старое, як сама хата, і новае, як сам свет; ... пераконваючы яе, што тое “кіно”, якое яно ёй паказвае, мае да яе нейкае – і мо не малое – дачыненне*), што стварае эфект непарушнасці, кананізаванасці асноўнай ідэі мастацкага тэксту.

Гэта адлюстравана і на узроўні структурнай арганізацыі тэксту, праекцыяй якога з’яўляецца адно ССЦ (*складанае сінтаксічнае цэлае*). Цэласнасць задаецца назвай твора, а пяць абзацаў выконваюць, па-першае, функцыю актуалізацыі элементаў адзінага зместу, па-другое, з’яўляюцца своеасаблівай стылістычна-кампазіцыйнай “праграмай” перадачы інфармацыі ў адпаведнай паслядоўнасці.

Цэласнасць тэксту падмацоўваецца яго камунікатыўнай арганізацыяй – разгортваннем інфармацыі ад вядомага (тэма) да новага (рэма), актуалізаванага. Камунікатыўная мадэль са скразной тэмай (*акно*) “утрымлівае” ўсе выказванні ў адной актуалізаванай прасторы. Гэта пацвярджаецца і характарам сувязі паміж – *паралельнай з элементам далучальнай*, і спосабам яе рэалізацыі – *паўтор*.

Сродкі сувязі канчаткова афармляюць аналізуемы тэкст у структурным і зместавым планах: лексічныя паўторы, словы адной лексіка-тэматычнай групы, словы з агульнай семай (*хаты – хата – хату, свет – свет, акно – акно – акно – за акном – на акне – над акном; хата, акно, каробка, рама, ліштва, падаконнік, аканіца, кут, ікона; акно – падаконнік – аканіца*), ці ўласна-лексічныя сродкі сувязі; займеннікавая анафарычная сувязь (*вока хаты – яно*), ці лексіка-граматычныя сродкі сувязі; парадак слоў, якога прытрымліваюцца ўсе выказванні ў тэксце; супадзенне трывальна-часавых форм дзеясловаў-выказнікаў, пабочная канструкцыя, акалічнасці часу і прычыны (*акно ўзіраецца – свет ўзіраецца – акно выводзіць – акно акантавана – перахрышчана, аздоблена, абгрунтавана і ўзаконена; ходзіць конь – стаіць вазон – узвышаецца ікона; мае да яе нейкае – і мо не малое – дачыненне; ...*), ці граматычныя сродкі сувязі.

Зразумела, прапанаваная схема і яе рэалізацыя – толькі адзін з варыянтаў вызначанага намі комплекснага аналізу тэкстаў у кантрольнай рабоце для студэнтаў-завочнікаў. Чакаем, што кожны з іх будзе адначасова глыбокім у навуковым аспекце і арыгінальным па форме, што дазваляе ацаніць ступень не толькі засваення адпаведнага матэрыялу, але і ўзровень лінгвістычнай падрыхтоўкі студэнта ў цэлым.